

Szegedy-Maszák Mihály: *Kosztolányi Dezső*
Kalligram Kiadó, Pozsony, 2010, 592 l.

Nem szakmabeliek számára is érdekes kérdés, hogy író és irodalomtörténész kapcsolata mennyire „sorsszerű”. Anélkül, hogy ennek a kérdésnek mélylélektani aspektusait feltárhatnánk, elégedjünk meg Szegedy-Maszák Mihály vallomásával, aki Kosztolányi iránti vonzódásának alkalmasint nemcsak lélektani mozgatóira utal akkor, amikor azt mondja a költőről könyve előszavában, hogy „alkatilag közel áll hozzám”.¹ Nem véletlen, hogy sokszor azt érezzük, hogy bizonyos szerzőkről nem beszélhet akárki, s az sem lehet véletlen, hogy bizonyos irodalomtörténészek egész pályájukat szentelik egy-egy íróval való foglalkozásnak. Ez a jelenség arra a téves (kényelmes) véleményre csábíthat, hogy a nem „véletlenszerű” kapcsolat révén az ilyen esztéták valamiféle üdvözítő olvasási módot birtokolhatnak. Ugy látszik azonban, hogy mégis képesek legalább azt az olvasói praxist kifejezésre juttatni, *abogyan* olvasnak, vagyis egy szemléleti (olvasási) módot (re)prezentálnak. Az irodalomtörténet-írás mindig *valamiképpeni* olvasásból fakad. S ez a mód(szer) gyakran képes egy csatornába terelni az olvasatok szerzteágazóan vad és kiszámíthatatlan lehetőségeit, vagyis mintegy kanonizálni „helyes” olvasatokat. Ugyanakkor Szegedy-Maszák sokszor hívja fel az olvasót közös elemzésre, arra, hogy saját olvasatával szembesítse a szerző olvasatát. Ilyen értelemben „interaktív” és „nyitott mű” az új nagymonográfia.

Szegedy-Maszák Mihály, a Kosztolányi-életmű kritikai kiadásának² egyik főszerkesztője, a Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoport³ vezetője 2010-ben nagymonográfiát állított össze a Kalligram Kiadó számára, amely összegyűjti és sorra kiadja válogatott munkáit,⁴ köztük az éppen tárgyalt, Kosztolányi Dezsőhöz kapcsolódó tanulmányok kötetét. Csakhogy a szerző keze alatt az összes (?) eddig megjelent Kosztolányi-tanulmánya egy sajátos célú nagymonográfiává állt össze, mely egyrészt lezárni és összegezni hivatott a kritikai kiadásig megjelent szakirodalmat, másrészt előre jelezni azokat a problémákat, melyekre a kritikai kiadás az elkövetkező időszakban adhat alkalmasint újabb válaszokat. E testes könyv gerincét már többnyire fiatalon megírt tanulmányok adják, de úgy, hogy – megszüntetve-megőrizve a régi szövegtestet – egy új szövegigénynek megfelelően most friss érrendszerrel reinkarnálódnak. A korábbi nagy tanulmányok szövegéből alig néhány

¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kosztolányi Dezső*, Pozsony, Kalligram, 2010, 16.

² A SZEGEDY-MASZÁK Mihály *Válogatott munkáinak* sorozatát 2007-ben indította el a Kalligram Kiadó. Előbb a *Szó, kép, zene. A művészetek összehasonlító vizsgálata* című tanulmánykötet és a *Kemény Zsigmond* című monográfia, Egy évvel később a *Megértés, fordítás, kánon* című kötet látott napvilágot. A *Kosztolányi*-monográfia a negyedik volt a sorozatban. Ezt követte a nemrégiben megjelent, *Az újraolvasás kényszere* című világirodalmi tárgyú kötet.

³ Internetes elérhetősége: <http://irodalom.elte.hu/mta/?q=node/2>

⁴ A *Kosztolányi Dezső* című monográfiával egy időben indult útjára a KOSZTOLÁNYI Dezső *Összes Művei* című kritikai kiadás rögtön két kötettel: az *Édes Annával* és a „*most elmondom, mint veszttem el*” című bejegyzégnaplóval. Azóta még két megjelent kötetet számlál a sorozat: a *Spanyol műfordításokat* és az *Esti Kornélt*.

bekezdést tartott meg a szerző az eredeti alakjában, leginkább az volt a jellemző, hogy jelentős átalakítás, átszabás révén aktualizálta azokat, nem kevésszer jelentős elhagyásokkal, nagyobb szövegrészek hozzáírásával. A sok tekintetben még ma is friss nézőpontú *Újraolvasó*-sorozat Kosztolányi-kötetében⁵ megjelentetett öt írására⁶ is igaz ez, jóllehet azok is egyebütt már korábban elhangzottak, illetve megjelentek. A mostani kiadvány esetében az aktualizálást (átírást) az a körülmény magyarázza, hogy Szegedy-Maszák Mihály nem tanulmánykötetet állított össze, hanem egységes, önálló kötetet, melyben zömmel olyan fejezetek szerepelnek, melyeknek részletei már más alakban napvilágot láttak. Az *Előszó* csak szűkszavúan és félreérthetően szól erről: „Mivel harminc évvel ezelőtt jelent meg első hosszabb tanulmányom Kosztolányiról⁷ [...], talán nem szerénytelenség egyik nagy költőnk kijelentését vonatkoztatni e munkára: »Nagyon tartok tőle, hogy a hosszú idő, mely alatt elkészült, nem erejének, hanem gyöngeségének a bizonyítványa«⁸ [...]” Itt főként nem az a kérdésünk, amitől a szerző „tart”, sokkal inkább az, hogy mennyire lehet harminc év munkáját, olvasói-értelmezői tapasztalatát közös nevezőre hozni anélkül, hogy ne mutasson a nézőpontok diakroniája ellentmondásos képet; vagy másképpen feltéve a kérdést: hogyan lehet aktualizálni olyan írásokat, amelyeknek a kérdésirányai már régen nem kezeskednek azért az összhangért, amit csak a szinkronitás (kontinuitás) vallhat magáénak.

A nagymonográfia ettől függetlenül mint műfaj megtorpanni látszik. Korszerűtlensége talán pozitivistá fogantatásában rejlik, s ezért szükségképpen befejezhetetlen vállalkozás. Nem lehetséges ugyanis előállnunk egy *végő* Kosztolányival. (Szabolcsi Miklós *József Attiláját*⁹ még egy másik korszak hívta életre.) Ma inkább a részkutatások, szűkebb szempontú, összefoglaló jellegű kismonográfiák érvényesek. Éppen ezért van, hogy e gyűjtemény hibriditása cseppet sem zavaró. Tanulmánykötetként is olvasható, ekkor az egységesség benyomását kelti. Vagy egy *bizonyos* műként is olvasható, ám úgy a töredezettség utóízét hagyja maga után.

A kötet tizenhét fejezetre oszlik. Az *Előszó* után *A versfüzér folyamatszerűsége* című második fejezet az első három verskötet formai folyamatszerűségét, egymásra olvashatóságát, állandó változását (Kosztolányi az újabb kiadásokban belenyúlt az eredeti elrendezésbe) állítja, s megmutatja a későromantikus klisékből kitörő lírikus Kosztolányi beérkezését. Az *Életművek kölcsönhatása* című fejezet az unokatestvér Csáth Gézával való egybevetés révén a kisprózában kísérletező, beszédmódokat váltó Kosztolányiban már a regényírórt sejteti. A következő fejezetek (negyediktől a

⁵ *Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerk. KULCSÁR SZABÓ Ernő, SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Anonymus, 1998.

⁶ *Körköröség és transzcendencia a Paacsirtában; Az Esti Kornél jelentésrétegei; Kosztolányi nyelvszemlélete; A kánónok hiábanalósága. Kosztolányi a világirodalomról; Levél és napló Kosztolányi életművében.*

⁷ ARANY János, *Toldi szerelme. A Daliás idők első és második dolgozata*, Bp., Akadémiai, 1953, 7.

⁸ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, „Esti Kornél” = *Valóság és varázslat: tanulmányok századunk prózairódmáról Krúdy Gyula és Móricz Zsigmond születésének 100. évfordulójára*, szerk. KABDEBŐ Lóránt Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum–Népművelési Propaganda Iroda, 1979, 159–175.

⁹ SZABOLCSI Miklós, *József Attila élete és pályája*, Bp., Kossuth, 2005, I–II.

hatodikig) többek között Kosztolányi újságírói értékrendjét, a nagy történelmi változások idején vállalt politikai(?) újságírói szerepét tisztázzák meglepő elfogulatlansággal és finom distinkcióval. Ebben a blokkban a középső, az ötödik fejezet – a *Vérző Magyarország* címmel (idézőjel nélkül) – mintegy tükrözteti az azonos című, Kosztolányi szerkesztette antológia¹⁰ értelmezési lehetőségeinek egykorú és az utókor által implikált horizontjainak összeolvadását. A hetedikről a tizenegyedik fejezetig tartó egység a Kosztolányi-próza kiteljesedését követi nyomon a *Nero*-regénytől a *Tengerszemig*. Ezekben nyomon követhető, hogy a mondatok egyszerűségét, tisztaságát preferáló író hogyan alkotott jelentésszerkezetükben bonyolult, többrétegű, a mai olvasó számára is beszédes prózai műveket. A következő fejezet (*Meztelenül és Számadás*) Kosztolányi utolsó évtizedének lírai termésével foglalkozik. A nagy versek sorát csak kisebb, mégis megvilágító erejű kommentárokkal látja el a szerző, hogy a versek jelentésrétegeinek sokféleségét egymás mellé állítva figyelmeztessen rejtett, nehezen megnyíló gondolati-képi és ritmusalakzatok összjátékára. Leszámítva a *Hivatkozások* utolsó fejezetét, a záró négy fejezet kiemelt, összegző értékű szerepet kap ebben az elrendezésben. Kosztolányi irodalomszemléletéről (*A kánonok hiábavalósága?*), az előbbihez szorosan kapcsolódva színházi kritikáiról (*A néző értéktételei*), fordítói ars poeticájáról (*A fordítás kockázatai*) és nyelvszemléletéről (*Nyelv és nemzet*) szóló szakaszok érvényesen írják körül Kosztolányi Dezső írói világának komponenseit: a személyes etikumot megvalósító esztéta, a fordításokat átlényegítő-áthasonító egyetemes lírikus, a színházban gondolkodó kultúrakritikus és a nyelvben nemzeti lelket látó purista magatartását.

Kosztolányi Dezső a Pesti Hírlap 1935. március 31-i számában közölte *Képek a képekről* című írását,¹¹ melyben első helyen nevezi meg Vermeer *Leány gyöngy fülbevalóval* című műalkotását, mint amelyik először jut eszébe azon festmények közül, amelyek nagy hatást gyakoroltak rá. A költő ezután szavakba önti azt, amit ő látott a képen/képben: „Ez a kép sárga, háttere fekete. De a fő benyomás mégis a sárga, a ruha tompa sárgája, a fejkendő halványabb, kopottabb sárgája, s abból emelkedik ki a kék sapka, a nyugodt leányarc, mely előreforduló szemmel tekint reánk a múltó időből, valami végtelen nyugalommal, a nagy fekete szemével, a kissé kinyílt, kettéhasadt piros szájával, a mosoly határán, de mégse mosolyogva, tisztán, egyszerűen, egészségesen, egyáltalán nem »kedvesen«, hanem az élet komolyságával s a valóság megdönthetetlen szilárdságával. Varázsa, mely most is itt lüktet agyvelőmben és idegrendszeremben, talán annyi, hogy az egész esetlegesnek rémlik, de mégsem az.”

Szegedy-Maszák Mihály könyve címlapján ékeskedik a reprodukció. Első látásra is kitetszik, hogy bár a sárga szín a képen szinte csak jelentéktelen mennyiségben van jelen, mégis uralkodóvá válik a szemlélőben: kiemeli, ellenpontozza az arcot.

¹⁰ *Vérző Magyarország: Magyar írók Magyarország területéért*, szerk. KOSZTOLÁNYI Dezső Bp., Pallas [1920].

¹¹ KOSZTOLÁNYI Dezső, *Sötét bújóska*, Bp., Szépirodalmi, 1974, 367.

Kosztolányi kijelentése („ez a kép sárga”) úgy látszik, nem áll meg a műalkotás, de megáll a szemlélődés, a befogadás, az esztétika szintjén. A monográfia írója alighanem kifinomult érzékkel vonja metonimikus kapcsolatba kedves szerzőjét éppen ezzel a képpel. Ebben a gesztusban azonban nem az a lényeg, hogy pontos-e a társítás (nagy valószínűséggel más kép is állhatna itt), hanem az, hogy mit mond arról a könyvről, amit az olvasó a kezében tart. Először talán alig valamit, de később annál többet.

A Kosztolányi-kutatás vezetője, ahogy egyetlen elődje, Kiss Ferenc is, olyan nagymonográfiát írt, amely az életrajziság követelményét csak másod- vagy harmadlagos tényezőnek tekinti. Mai tapasztalataink szerint az irodalomtörténet-írás mind gyakrabban veszi le a napirendről a szerzői életrajz és korrajz tárgyalását. (Kiss Ferenc már maga is erre törekedett: „[...] az életrajz fejezeteiből csak azt [kíséri nyomon a szerző], ami a művek jellemzése szempontjából elengedhetetlen.”¹² – bár ebben a strukturalista szemlélet nem kevés szerepet játszott jó harminc éve.) Szegedy-Maszák, noha nem életrajzi szerkezetben gondolkodik, mégis jelentős mértékben támaszkodik a Kosztolányi-filológia biográfiai adataira akár (kiragadott példa) Radákovich Mária vallásosságát, akár az említett kép és Kosztolányi kapcsolatát illetően, melyre vonatkozóan a szerző arra a következtetésre jut, hogy „[...] utazásai során [Kosztolányi] rendszeresen látogatta Európa nagy közgyűjteményeit.” S innen ugrik egy tipikusan biografikus kérdéshez: „Milyen gyakran utazott Kosztolányi?” De „tétova következtetés”-ei¹³ nem maradnak ezen a szinten: váratlanul visszakapcsolódik a fiatal Kosztolányi publicisztikájának a szerző festészeti műveltségére utaló színmetaforáihoz.

Ezzel a példával Szegedy-Maszák értekező prózai technikájának fontos jellegzetességét szeretnénk volna illusztrálni. Integrálja a képzőművészeteket – ahogy minden más művészeti ágat is – az irodalomértés gyakorlatába, mindazonáltal ez az „összművészeti”, eredetét tekintve későromantikus igény egy cseppet sem tűnik avultnak. Könyve olvasható, majdnem szórakoztató, mégis enciklopédikus tudásról ad számot. A szerző ennek sokszor csak a felszínét villantja meg, ráutal, összekapcsol, kérdez, kétségbe von, következtet. Ízig-vérig komparatista. Állandóan kapcsolatokat, megfeleléseket keres a nyugati nyelvek kultúráival, bekapcsolva nem kevés idegen szöveget az értekezésbe, melyeknél sokszor elidőz, kockáztatva a tempót, a téma kifejtésének menetét. Általában csak metonimikus szaggatottsággal helyezi egymás mellé a mondatokat, melyek így szabadon kerülnek egymással logikai viszonyba. Ez az elliptikus technika talán zavaró lehet, noha kétség sem férhet hozzá, hogy kristálytisza szerkezetet szolgál. Mintha spórolt volna az építő a kötőanyaggal... – de a figyelmes olvasó számára mindjárt kiderül, csak arról van szó, hogy a kötet írója nem súlyosítja a szerkezetet a sokszor csak felesleges, mesterkéltné átvezetésekkel, hisz az építőkövek (szövegblokkok, mondattömbök) – akár a panelépítkezésnél a betonpanel – elég tartós egységek ahhoz, hogy a nagy egészben erős

¹² Kiss Ferenc, *Az érett Kosztolányi*, Bp., Akadémiai, 1979, 6.

¹³ SZEGEDY-MASZÁK, *Kosztolányi Dezső*, i. m., 131.

elemek legyenek. (Talán hasonló szándéktól vezérelt, stilisztikai probléma, hogy a szerző – az izotópia jegyében, engedve az amerikai standardnak, ha jól sejtem, de – a honi gyakorlat számára idegenül ható módon szerkeszti szövegbe azokat a tudományos szerzőket, akiknek a szövegeire utal. Szép dolog a stílus, de különösen furcsa, amikor Deme László neve helyett annyi szerepel, hogy „egy nyelvész”, Tamás Ferenc neve helyett csak „egy tanár”, vagy a kritikai kiadásban főszerkesztőkollégája, Veres András neve helyett szükséztlenül: „egy elemző”). Úgyhogy hiába is keresnénk a német acélos szerkesztést, a lineáris kohézió, a vaslogika nehézkes és mindig kiszámítható lépteit. Szegedy-Maszák olykor elhagyja a fősodort, elkalandozik. Élőbeszédre emlékeztetően rögtönöz, szúr közbe valamit. (Alighanem éppen írásmódjának e tulajdonságából kifolyólag hagyja el a lábjegyzetelést is, megmaradva a rövidített, zárójeles bibliográfiai utalásnál, hiszen a kommentár a főszövegben kapott helyett, különösebb hierarchia nélkül.) Franciás szellem műve ez, Kosztolányival rokon léleké, aki úgy beszél tárgyáról, mintha önmagáról beszélne. Ha néha önreflexív is, élvezetesen könnyed marad, az olvasó érzése sokszor olyan, mintha irodalomtörténeti lektürt olvasna, pedig egy szigorúan jegyzetelt, magas tudományos igényű megírt művet tart kezében. Személyes állásfoglalásait a szerző nagyon finoman, disztingváltan vezeti be, hogy aztán dialektikus, (önmagával is) vitatkozó retorikával engedjen teret vélemények és ellenvélemények összjátékának. Úgy vagyunk vele, hogy előttünk bontakozik ki az, amit már tudni véltünk, amit sejtteni engedett egy korábbi okfejtés.

Külön tanulmányt igényelne kimutatni, hogy a szerző keze alatt a filológiai háttérismeret hogyan válik narratívává, s hogyan éri el, hogy az adatok érdekességét ne csak a „bulvárlapokba illő sztori” szolgáltassa.

A könyv íróját cseppet sem érezzük elkötelezettnek, aki valami „magasabb” (hatalmi, kultúrpolitikai) igénynek a jegyében ír, nem szorgoskodó munkása egy költő nimbuszépítésének; csak irodalomtörténész, aki elbeszéli, amit tud, s tudásával a Kosztolányi Dezsőről való tudásunk egy lehetséges kánonját állítja össze.

Papp Zoltán János